

Кастократический принцип создания украинского национального сообщества как признак закрытого общества:
Николай Михновский

Проанализированы характерные особенности новейшей украинской политической философии. Исследованы критерии закрытости человеческого общества. Названные критерии привлекаются для исследования философских концепций Н. Михновского.

Ключевые слова: закрытое общество, станы, касты, стратификационная система, кастовая система, статус личности.

* * *

УДК 94(100)''05

Лукашенко А. І.,
 кандидат історичних наук, доцент кафедри
 країнознавства та міжнародного туризму,
 Київський міжнародний університет (Україна, Київ),
 al.lukaschenko@gmail.com

**ДРУГИЙ ОСЬОВИЙ ЧАС СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ:
 ФОРМУВАННЯ ДУХУ КАПІТАЛІЗМУ В МЕЖАХ
 ДУАЛІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ ХРИСТІАНСТВА**

Здійснено аналіз головних критеріїв і характерних рис осьового часу Карла Ясперса, простежено причини й особливості трансформаційних процесів Європи XV–XVII ст., яким згідно із критеріями Карла Ясперса надано статус Другого осьового часу. Мета статті полягає у аналізі трансформації християнського дуалістичного світогляду «приреченості» у нову світоглядну парадигму, результатом реалізації котрої стає формування суспільства сучасного типу. Встановлено механізми формування суспільства сучасного типу, а саме: ринкової економіки, засад внутрішньої політики та геополітичних стандартів. Виявлено специфіку формування нової світоглядної парадигми, яка полягала у розгортанні історії під впливом не «божого промислу», а людської діяльності. В процесі написання статті було використано низку методів, зокрема: метод аналізу та синтезу, ретроспективний, описовий, порівняльний.

Ключові слова: осьовий час, капіталізм, протестантська етика, есхатологія, християнський дуалізм, християнство, Церква.

Для того, щоб зрозуміти куди рухається людство та історія, потрібно чітко з'ясувати світоглядні мотивації історичної поведінки людини. Основою ж світогляду завжди була і залишається релігія, навіть у період атеїзму мотивація людини все одно обумовлена вірою чи невірою людини в Бога, що й визначає її поведінку. Проблематика даної статті безпосередньо пов'язана із науковою концепцією Першого осьового часу К. Ясперса. Крім того, стрижневою ідеєю статті є вплив духовного чинника на мотиваційну поведінку творця історії – людини. Духовність як фактор історичного творення завжди залишається актуальним питанням у сучасних дослідженнях.

Так, мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності визначення Другого осьового часу через демонстрацію впливу останнього на хід світової історії, завдяки формуванню протестантської етики, духу капіталізму та прориву в опануванні матеріального світу та утворенні сучасного світогляду; що було можливим у межах заданих координат системи християнського дуалізму.

Перший осьовий час (за К. Ясперсом, «осьовий час», «Перший осьовий час» – формулювання наше через виокремлення «Другого осьового часу») – термін, що позначає період між VIII і II ст. до н.е., коли відбувся різкий поворот в історії. На думку К. Ясперса, саме в цей час з'явилася людина сучасного типу і тому саме в цей період можна говорити про вісь світової історії. Головним критерієм для дослідника у виокремленні Першого осьового часу був вплив подій останнього на розвиток всього людства. Для аргументації останнього факту К. Ясперс констатує таке: упродовж осьового часу в Китаї виникли всі напрямки китайської філософії,

в Індії склались Упанішади, сформувався буддизм; у філософії були розглянуті всі можливості філософського осмислення буття, аж до скептицизму, матеріалізму, софістики та нігілізму; в Ірані Заратуштра вчив про світ, де йде боротьба добра зі злом; у Греції – це був час Гомера, філософів Парменіда, Геракліта, Платона, трагіків, Фукидіда і Архімеда. Як зауважує К. Ясперс, усе, пов'язане з вищезазначеними іменами, з'явилося майже одночасно як на Сході, так і на Заході, незалежно один від одного. «Нове, що виникло в цю епоху в трьох згаданих культурах, зводиться до того, що людина усвідомлює буття в цілому, саму себе і свої межі. Перед нею відкривається жах світу і власна безпорадність. Стоячи над прірвою, людина ставить радикальні питання, вимагає звільнення і спасіння» [6, с. 42]. Дослідник стверджує, що в осьовий час були розроблені ті основні категорії, якими людина мислить дотепер і закладені основи світових релігій. Найважливішою характеристикою цього часу Карл Ясперс називає прорив міфологічного світогляду – перехід від міфу до логосу. В осьовий час, прагнучи до ідеалу й усвідомлюючи свою безпорадність, людина звертається до зовнішньої сили – до всемогутнього Бога, що живе поза світом і здатний врятувати людину за своєю доброю волею.

Автор також робить зауваження про пасажі щодо Другого осьового часу в деяких розділах своєї роботи. У людській історії автор виявляє так звані два дихання. Перше веде від прометеївської епохи через велич культури давнини до осьового часу з усіма його наслідками. Друге починається з епохи науки і техніки і, можливо, веде до нового, ще далекого другого осьового часу, до справжнього становлення людини. Крім того, К. Ясперс, використовуючи метод парадоксу, вступає так би мовити сам із собою в полеміку і, виокремлюючи два осьових часи, перший – неолітична революція, другий – період 1500–1800 рр. в Західній Європі, спочатку надає статус другого місця осьовому часу 1500–1800 рр., наголошуючи на тому, що це наша історична основа, а потім взагалі лишає цю історичну основу статусу осьового часу. Так, наше виокремлення періоду XV – XVII ст. як осьового часу не суперечить ідеям і твердженням Карла Ясперса, радше дане дослідження розвиває і доповнює його [6, с. 119].

Ми підійшли до питання обґрунтування Другого осьового часу і його хронологічних меж, а саме XV–XVII ст. Суттєві трансформації цього періоду, які відомі навіть аматорам історичної науки, не пояснювали ані науково-технічним переворотом, ані великими географічними відкриттями, навіть протестантством чи то реформами Нікона. Поштовх до такого епохального зрушення варто шукати в світоглядних принципах доби середньовіччя, основою яких була есхатологічна картина бачення світу, що передавалася людством від покоління до покоління через міфи, древні релігійні вірування, культу й особливого розквіту набула саме в медієвістичну епоху. А це відбулося винятково за рахунок кульмінації в системі протистояння християнського дуалізму, а саме в протистоянні божественного і диявольського. *(Так, нам відомо, що без постаті Диявола і похідної від нього гріховності людини не можливе ні перше, ні друге пришествя Христа, а отже, і вся есхатологічна картина бачення світу).* Але, як це не парадоксально, саме ідея кінця перетворюється в цей період, раннього нового часу, в ідею прогресу, тотальна релігійність, при якій сенс

життя середньостатистичного європейця полягав у кредо: «народитися, жити, померти і бути судимим» [1, с. 126] перетворюється в перші приклади атеїзму. Спираючись на один із критеріїв визначення осьового часу К. Ясперса, що полягав, як ми пам'ятаємо, у прориві світогляду, вважаємо за необхідне пояснити причини згаданого прориву та його наслідки.

Серед цих праць ми для прикладу називаємо роботи таких дослідників: А. Гуревич, М. Малерб, Н. Тальберг, К. Армстронг, М. Еліаде, Ж. Ле Гофф, Е. Поньйон, М. Бейджент, Р. Лі, Ж. Делюмо, Ж. Мінуа, П. Лоб'є та ін. [4]. Водночас слід зазначити, що узагальнених, систематизованих праць щодо заданої проблематики, на жаль, немає. У зв'язку з цим, нами була здійснена історична розвідка щодо впливу есхатологічних очікувань на трансформаційні процеси в Європі XV–XVII ст. [2]. Тому, спираючись на власні дослідження, роботи згаданих науковців і переслідуючи мету, порушену в даній статті, дозволимо собі аксіоматично сприймати есхатологічні очікування як світоглядну парадигму середньовічної доби, вплив котрої на Західноєвропейську та Східноєвропейську ойкумени коротко ми анонсуємо нижче¹.

1. Церкві вдалося насадити культ гріховності через концепцію первородного гріха. У такій ситуації сама Церква віддала людину повністю на поталу Диявола, як батька гріха та спокуси. Крім того, для утримання своєї влади Церква не гребувала жодними засобами, щоб переконати людину в тотальній її гріховності, а отже, у гострій потребі в послугах її священиків. Саме тому 1000 рік перетворився в істерію есхатологічного розпачу, розуміння невідповідності критеріям Бога і страх перед Страшним Судом.

2. Тотальне безальтернативне апокаліптичне майбутнє дає поштовх масовому невідкладному, уже церкві апокаліптичному культу. Стає очевидним підсвідомий бунт середньовічної людини проти тотальної гріховності і неспроможності виправдати вимоги Бога. Бунт проти гріховності, проти Диявола і проти Церкви (а отже, майже і проти самого Бога) породив феномен компромісної логіки, за якої Папа Римський іде на поступки населенню і приймає догмат про чистилище, щоб хоча б трішечки надати шансів людині потрапити до Царства небесного, а не в руки Диявола. А інквізиція була проявом прагнення людини очистити своє суспільство від скверни. Зрештою, у всій цій катавасії Папа стає Антихристом, що було абсолютно закономірним і саме тому він забороняє пророкувати кінець світу, а отже намагається зняти напругу в протистоянні добра і зла, Бога і Диявола в душах людей.

3. У протистоянні між офіційною католицькою позицією щодо християнського дуалізму й апокаліптики та масовою есхатологічною свідомістю, втомленої від боротьби з диявольським гріховним началом, виникає ще один суб'єкт – зріла світська влада, прошарок майбутньої буржуазії, світогляд і діяльність якої йшла врозріз із католицькою церквою. Саме тому світська влада, використовуючи всі можливості науково-технічного

¹ Зазначимо, що даний дискурс депо розширює горизонти згаданого нами дослідження оскільки розглядає середньовічну есхатологію з призми її мотиваційної основи, а саме християнського дуалізму.

прогресу в масовій пропаганді (друкарський верстат, гравюра, театр тощо) використовує вже неконтрольований церквою масовий апокаліптичний культ у становленні своєї влади, основою якої був прогрес. *Прогрес як торжество матеріального, а не духовного начала*. Протестантизм звільнив людину від апокаліптичного страху кредом – «спасіння вірою» (Мартін Лютер), дав свободу у вільному виборі релігії через індивідуалізм і утвердження світських засад громадського життя та затвердив нову світоглядну протестантсько-капіталістичну парадигму, яка стає лідируючою за результатами Тридцятилітньої війни. *Так, помічаємо, що протестантизм звільнив людину від духовних митарств, маніпуляцій Папи, дав поштовх до матеріального прогресу, але водночас унеможливив духовне самовдосконалення людини «спасінням вірою»*. *Так, у цілому все залишилося як і було – людина опинялася як і раніше в руках так ненависного, але близького за гріховністю, Диявола і шансів у неї стало ще менше в наближенні до Царства небесного*. Ілюзія спасіння дала вивільнення енергії, яка вже йшла не на апокаліптичні істерії, а на створення матеріального благополуччя. *Діяльність протестантів у цій сфері вважалася виконанням волі Бога. Не дарма протестанти, на думку М. Вебера – найуспішніші у світі люди*.

Тепер з'ясуємо масштаб цивілізаційних зрушень. Капіталізм, виникаючи як явище Західного світу, стає домінуючою системою світового масштабу, що так само, як неолітична революція, перші цивілізації або ареали культурних та інших зрушень «осьового часу», були спочатку локалізовані в певних центрах випереджаючого розвитку, а потім поширювалися по всьому світу, виводячи людство на нову стадію еволюції, так і капіталізм, утвердившись у Західній Європі та Північній Америці, розпочав звідси свою «тріумфальну ходу» по земній кулі. Тобто наслідком історичних подій і світоглядних зрушень XV – XVII ст. стала сучасна світова економічна й геополітична системи, а звідси – і повсякденне життя жителя тієї чи іншої країни.

Юрій Павленко розвинув твердження К. Ясперса щодо «неосьового часу» як винятково європейського явища. Дослідник у своїй доказовості спирався на локалізований західноєвропейський ареал і поняття капіталізму. Так, «ми схилиємося до висновку, що капіталізм у його суворому, марксієвсько-зюмбартівсько-веберівському розумінні виступає не як стадія загальнолюдського поступу, а як фаза еволюції суспільства західного типу, західного шляху або західної лінії розвитку. Його виникнення та тимчасове панування у світі відіграли величезну роль в історії людства. Але він не зміг і радше не зможе оволодіти всім людством. Якщо скористатися тойнбіанською термінологією, «виклики», які він кинув усім незахідним цивілізаціям, на певний час приголомшили їх, але незабаром останні почали давати на них «відгуки», оволодіваючи тими технічними засобами, завдяки яким (та й не тільки їм) Захід упродовж XVI–XIX ст. утвердив свою гегемонію над людством» [5]. Ми повинні чітко усвідомлювати, що «відгуки» незахідних цивілізацій на «виклики» Заходу будуть обумовлені саме специфікою останніх.

Отже, період XV – XVII ст. – це Другий осьовий час, історична основа суспільства індустріально-інформаційних технологій і сучасних міжнародних

відносин, у яких західний блок у своїй експансії на незахідні країни використовує торгівлю марку ринкової економіки й демократії. Проте відкритим для подальшого дослідження залишається таке питання: у якому напрямку прямує людство під впливом Другого осьового часу і чи можна назвати утвердження капіталізму дійсно прогресом?

Список використаних джерел

1. Гуревич А. Я. Культура и общество Средневековой Европы / Арон Яковлевич Гуревич. – М., 1989. – 458 с.
2. Лукашенко А. Есхатологічні очікування та їх вплив на суспільно–трансформаційні процеси в Європі / Лукашенко А. І. – К.: КіМУ, 2012. – 224 с.
3. Малерб Мишель. Религии человечества / Мишель Малерб. – М., 1997. – 546 с.
4. Тальберг Н. История христианской церкви / Н. Тальберг – К., 2004. – 320 с.; Элиаде М. История веры и религиозных идей. Том 3: от Магомета до Реформации [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Relig/Eliad_4/13.php; Армстронг Карен. История Бога. Тысячелетие искания в иудаизме, христианстве и исламе / Карен Армстронг. – К., 2004. – 464 с.; Гофф Жак ле. Цивилизация средневекового запада [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://lib.aldebaran.ru/author/ie_goff_zliak/; Поньон Э. Повседневная жизнь Европы в 1000 году / Эдмон Поньон. – М., 1999. – 342 с.
5. Павленко Ю. История мировой цивилизации. Философский анализ / Юрий Павленко. – К.: Феникс, 2002. – 328 с.
6. Ясперс Карл. Смысл и назначение истории / Карл Ясперс. – М.: Политиздат, 1991. – 224 с.

References

1. Gurevich A. Ja. Kul'tura i obshchestvo Srednevekovoj Evropy / Aron Jakovlevich Gurevich. – M., 1989. – 458 s.
2. Lukashenko A. Eshatologichni ochikuvannja ta i'h vplyv na suspil'no–transformacijni procesy v Jevropi / Lukashenko A. I. – K.: KyMU, 2012. – 224 s.
3. Malerb Mishel'. Religii chelovechestva / Mishel' Malerb. – M., 1997. – 546 s.
4. Tal'berg N. Istorija hristianskoj cerkvi / N. Tal'berg – K., 2004. – 320 s.; Jeliade M. Istorija very i religioznyh idej. Tom 3: ot Magometa do Reformacii [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Relig/Eliad_4/13.php; Armstrong Karen. Istorija Boga. Tysjacheletie iskanija v iudaizme, hristianstve i islame / Karen Armstrong. – K., 2004. – 464 s.; Goff Zhak le. Civilizacija srednevekovogo zapada [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: http://lib.aldebaran.ru/author/ie_goff_zliak/; Pon'on Je. Povsednevnaia zhizn' Evropy v 1000 godu / Jedmon Pon'on. – M., 1999. – 342 s.
5. Pavlenko Ju. Istorija mirovoj civilizacii. Filosofskij analiz / Jurij Pavlenko. – K.: Feniks, 2002. – 328 s.
6. Jaspers Karl. Smysl i naznachenie istorii / Karl Jaspers. – M.: Politizdat, 1991. – 224 s.

Lukashenko A. I., Ph.D. in History, Associate Professor of Geography and International Tourism Kyiv International University (Ukraine, Kyiv), al.lukaschenko@gmail.com

The second time axis of world history: the formation of the spirit of capitalism within dualistic worldview of Christianity

The article analyzes the main criteria and characteristics of the axial age Karl Jaspers, traced the causes and characteristics of transformation processes in Europe XV–XVII centuries. According to which criteria Karl Jaspers given the status of second axial age. The purpose of the article is to analyze the transformation of dualistic Christian worldview «doom» in a new ideological paradigm, the result of the implementation of which is the formation of modern type of society. Established mechanisms of modern society types, namely: market economy, the principles of domestic politics and geopolitical standards. The specific formation of a new ideological paradigm, which consisted in the deployment history influenced not «Divine» and human activity. In the process of writing has been used a number of methods including: a method of analysis and synthesis, retrospective, descriptive, comparative.

Keywords: time axis, capitalism, Protestant ethics, eschatology, Christian dualism, Christianity, Church.

Лукашенко А. И., кандидат исторических наук, доцент кафедры страноведения и международного туризма, Киевский международный университет (Украина, Киев), al.lukaschenko@gmail.com

Второе осевое время мировой истории: формирование духа капитализма в пределах дуалистического мировоззрения христианства

Проведен анализ основных критериев и характерных черт осевого времени Карла Ясперса, прослежены причины и особенности трансформационных процессов Европы XV–XVII вв., которым согласно критериям Карла Ясперса предоставлен статус второго осевого времени. Цель статьи заключается в анализе трансформации христианского дуалистического мировоззрения «обреченности» в новую мировоззренческую парадигму, результатом реализации которой становится формирование общества современного типа. Установлены механизмы формирования общества современного типа, а именно: рыночной экономики, основ внутренней политики и геополитических стандартов. Выявлена специфика формирования новой мировоззренческой парадигмы, которая заключалась в развертывании истории под влиянием не «божьего промысла», а человеческой деятельности. В процессе написания статьи были использованы ряд методов, в частности: метод анализа и синтеза, ретроспективный, описательный, сравнительный.

Ключевые слова: осевое время, капитализм, протестантская этика, эсхатология, христианский дуализм, христианство, Церковь.

УДК 233:267

Бегей О. І., кандидат исторических наук, доцент кафедры социально–гуманитарных дисциплин, Львівський інститут економіки і туризму (Україна, Львів), oksana.begey@ukr.net

СТАН ТА МАЙБУТНЄ РЕЛІГІЇ В СЕКУЛЯРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Аналізується становище релігії в сучасному західному суспільстві. Висвітлюються прояви секуляризації в суспільно–політичній та соціокультурній сферах, зокрема, поширення «неоязичництва», вплив інформаційних технологій на релігійне життя. З'ясовуються особливості ситуації постмодерну та її значення для релігійного світогляду, оцінка дослідниками нових можливостей, яке створює нова соціокультурна ситуація для успішного поширення християнства. Розглядаються прояви десекуляризації, які є ознаками формування постсекулярного суспільства.

Ключові слова: релігія, секуляризація, десекуляризація, культура, традиція, суспільство.

Релігійна ситуація країнах Західної цивілізації (за іншою термінологією Півночі – для протиставлення країнам Півдня) зумовлена багатьма історичними, політичними чинниками, які відрізняються в різних європейських країнах, однак характеризується багатьма спільними для них процесами, проблемами тощо. Однією з найважливіших тенденцій розвитку сучасної релігії у цих країнах є секуляризація – процес, при якому, за визначенням Н. Смелзера, підлягають сумніву вірування в надприродне і пов'язані з ними ритуали, а інститут релігії втрачає свій соціальний вплив [6, с. 227].

Секуляризації, її впливу на європейське соціально–політичне, соціально–культурне життя присвячені праці таких соціологів релігії, як Ж.–П. Віллема, Б. Вілсона, Жицінського, В. Єленського, Д. Сміта [1; 2; 3; 5; 7]. Водночас, потребує ґрунтовних досліджень питання впливу соціокультурних змін на суспільно–релігійні відносини, проявів секуляризації а також десекуляризації в сучасних європейських країнах.

Метою статті є аналіз проявів секуляризації в країнах Заходу; з'ясувати особливості ситуації постмодерну та її значення для релігійного світогляду; розглянути прояви десекуляризації в суспільно–релігійних відносинах.

Як підкреслив відомий соціолог Н. Смелзер, секуляризації сприяють: 1) розвиток науки, яка сьогодні здійснює вплив практично на все людське життя; 2) розвиток держави, яка ставить перед собою завдання